

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Теорія держави та права»

обов'язкових компонент освітньої програми

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

08 Право (081 Право)

за темою

«Правові відносини»

м. Харків

2023 рік

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 2023 р. №

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 2023 р. №

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
(протокол від 18.08.2023 р. № 8).

Розробники:

1. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент **А. М. Шульга**.
2. Професор кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **І.М. Погрібний**

Рецензенти:

1. Доцент кафедри державно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент **О. С. Передерій**.
2. Професор кафедри теорії та історії держави і права факультету №1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук **І. Л. Невзоров**.

План лекції

- 1. Поняття, ознаки і види правових відносин**
- 2. Суб'єкти і об'єкти правових відносин**
- 3. Зміст правових відносин**
- 4. Юридичні факти**

Література

1. Кузьмін, С.А. Теорія держави та права в питаннях і відповідях : посібник. - Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2015. 122 с.
2. Оборотов Ю. М., Завальнюк В. В., Овчиннікова А. П. Методологія та інноватика загальнотеоретичної юриспруденції: монографія. Фенікс, 2019. С. 420.
3. Проблеми теорії та історії держави і права : зб. статей / редкол.: Ю.С. Шемшученко та ін.. Львів; К. : ЛьвДУВС, 2011. 164 с.
4. Дудаш Т. Деякі герменевтичні поняття у теоретичній та практичній юриспруденції / Т. Дудаш // Вісник Львівського університету. Серія юридична. Випуск 50. Львів: Вид. ЛНУ ім. Івана Франка . 2010 . С. 19-24
5. Балаклицький І. І. Загальнотеоретичні аспекти еволюції права в умовах глобалізації / І. І. Балаклицький // Часопис Київського університету права . – 2011 . - №3 . - С. 39-42.
6. Балтаджи П. М. До питання удосконалення юридичної мови в контексті мовної політики держави / П. М. Балтаджи // Часопис Київського університету права . – 2011 . - №4 . - С. 27-30.

7. Фінансові правовідносини //Словник фінансово-правових термінів / за заг. ред. д. ю.н., проф. Л. К. Воронової. – 2-е вид., переробл. і доповн. – К.: Алерта, 2011. — 558 с.
8. Кримінально-правові відносини // Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. — 2017. — С. 484. — ISBN 978-966-937-261-1.
9. Правовідносини // Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / О. В. Петришин (відп. ред.) та ін.. — 2017. — Т. 3 : Загальна теорія права. — С. 545. — ISBN 978-966-937-233-8.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. <https://rada.gov.ua> - офіційний портал Верховної Ради України.
2. <https://www.kmu.gov.ua/ua/npasearch> - єдиний веб-портал органів виконавчої влади (Урядовий портал).
3. <http://www.ccu.gov.ua/> - офіційний веб-сайт Конституційного Суду України.
4. www.president.gov.ua - офіційний веб-сайт Президента України.
5. <http://www.ombudsman.gov.ua/> - офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
6. <http://www.vru.gov.ua/> - Офіційний сайт Вищої ради правосуддя.
7. <http://www.rnbo.gov.ua/> - Офіційний веб-сайт Ради національної безпеки і оборони України.
8. <https://rp.gov.ua/home/> - офіційний сайт Рахункової палати України.

1.Правові відносини є різновидом соціальних зв'язків, які виникають між людьми на основі юридичних норм.

Правові відносини - це врегульовані нормами права суспільні відносини (соціальні зв'язки), учасники яких виступають як носії суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності.

Основні ознаки правовідносин поділяються на загальні і специфічні.

1. Загальні:

а) соціальний зв'язок означає, що суб'єкти правовідносин - завжди люди або їх колективи;

б) предметний зв'язок – учасників правовідносин пов'язують певні інтереси або досягнення певних благ.

2. Специфічні ознаки:

а) правовідносини є найважливішою, глобальною формою реалізації права;

б) соціальний зв'язок завжди передбачений нормою права;

в) соціальний зв'язок простежується через суб'єктивні права, юридичні обов'язки, юридичну відповідальність і повноваження його учасників;

г) правовідносини завжди забезпечуються, гарантуються можливістю застосування заходів державного впливу.

Класифікувати правовідносини на види можна за різними підставами:

1) залежно від характеру юридичної норми, на основі якої вони складаються: - регулятивні;

- охоронні;

2) за галузевою ознакою:

- конституційні;

- цивільні;

- екологічні;

- трудові;

- адміністративні і т. ін.;

3) за кількісним складом учасників:

- прості (між двома суб'єктами);

- складні (три й більше);

4) за ступенем визначеності:

- абсолютні;

- відносні;

5) за рівнем правового регулювання:

- матеріальні (цивільні, трудові й ін.);

- процесуальні (адміністративно-процесуальні, кримінально-процесуальні й ін.).

В абсолютних правовідносинах конкретно визначена тільки одна сторона - носій суб'єктивного права. Інші суб'єкти зобов'язані не порушувати це суб'єктивне право. Візьмімо для прикладу правовідносини, що виникають із права власності. Власник має право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю. Всі інші особи зобов'язані поважати й не порушувати ці права.

Для відносних правовідносин характерний персонально визначений склад учасників. Так, у різних угодах суб'єктивним правам однієї сторони завжди кореспондуються обов'язки іншої; владним повноваженням посадової особи – юридична відповідальність й т.п.

Правовідносини мають складну будову і охоплюють:

- суб'єкти правовідносин;
- об'єкти правовідносин;
- зміст правовідносин;
- юридичні факти.

Суб'єкти й об'єкти правових відносин

Суб'єкти правовідносин - це визнані державою за допомогою юридичних норм носії суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, юридичної відповідальності й повноважень у конкретних правовідносинах.

Види суб'єктів правовідносин:

1) індивіди (фізичні особи) - громадяни України, іноземці, особи без громадянства (апатриди), посадові особи;

2) організації (колективи індивідів) - держава, органи держави, підприємства, установи, організації (незалежно від форми власності), громадські об'єднання, релігійні громади;

3) соціальні спільності - народ, нація, громадяни виборчого округу, трудовий колектив.

Головна характеристика суб'єктів правовідносин – їх правосуб'єктність – визнана державою здатність особи бути учасником правовідносин.

Правосуб'єктність індивідів (крім посадових осіб) виражається в наявності у них правоздатності й дієздатності.

Правоздатність – це здатність суб'єкта правовідносин бути носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Дієздатність – здатність суб'єкта своїми діями набувати й здійснювати свої права, обов'язки й нести відповідальність.

Здатність відповідати за вчинені правовідносини також часто називають **деліктоздатністю**. Так, у кримінальному праві передбачена відповідальність по досягненні шістнадцяти років, а за найбільш тяжкі злочини з чотирнадцяти років (ст. 22 КК).

Правоздатність у більшості випадків виникає з моменту народження й припиняється зі смертю людини. Однак нормами спадкового права передбачається захист прав ще ненародженої дитини як потенційного спадкоємця (ст. 1222 ЦК України).

У цивільному праві дієздатність у повному обсязі настає по досягненні вісімнадцяти років. За загальним правилом, неповнолітні у віці від 14 до 18 років вправі здійснювати правочин (крім дрібних побутових) за згодою законних представників - батьків або піклувальників (ст. 32 ЦК).

Законодавством передбачені випадки, коли за рішенням суду за згодою законних представників неповнолітній, що досяг 16 років, оголошується повністю дієздатним, якщо він, приміром, працює за договором, контрактом або займається підприємницькою діяльністю (акт емансипації).

Громадяни, що зловживають спиртними напоями або наркотичними засобами чи мають хронічний розлад психіки можуть бути обмежені судом у дієздатності (ст. 36 ЦК).

Держава як всеосяжна політична організація має суверенітет і виступає суб'єктом права у міжнародних відносинах й усередині країни. На основі норм міжнародного права держава укладає договори й здійснює співробітництво з іншими державами; управляє частиною суспільної власності, вступає в майнові відносини з іншими суб'єктами як юридична особа й т.п.

Спеціальна правосуб'єктність органів держави й посадових осіб проявляється в їхній компетенції як сукупності владних повноважень. Рішення органів держави й посадових осіб обов'язкові для всіх суб'єктів права, яким вони адресовані.

Підприємства, установи, організації виступають суб'єктами правовідносин як юридичні особи.

Ознаки юридичної особи:

- 1) має відокремлене майно;
- 2) від свого імені набуває права й виконує обов'язки;
- 3) виступає позивачем і відповідачем у суді;
- 4) наявність статуту чи положення, круглої печатки, штампів, найменування юридичної особи та ін.

Громадські організації приймати на загальних зборах свій статут, у якому вказуються мета, завдання та види діяльності, порядок членства тощо. Громадські організації реєструються у встановленому законом порядку. Їх правоздатність визначається цілями й завданнями створення організацій.

Основним колективним суб'єктом правовідносин є народ як єдине джерело державної влади й носій суверенітету. Правовий статус народу закріплюється в Конституції України, нормах міжнародного права та правових актах. Також до колективних суб'єктів правовідносин можна

віднести виборчій орган та органи місцевого самоврядування (П. М. Рабінович).

Правоздатність трудових колективів визначається законодавством, колективними трудовими договорами, правилами внутрішнього розпорядку.

Об'єкти правовідносин

Об'єкти правовідносин - це певні матеріальні й духовні блага, визнані державою за допомогою законів і здатні задовольняти інтереси суб'єктів правовідносини. Інакше кажучи, це все те, із приводу чого складаються соціальні зв'язки між учасниками правовідносини. Люди беруть участь у правовідносинах заради задоволення певних матеріальних, політичних, культурних та інших соціальних й особистих інтересів і потреб.

Об'єкти правовідносин поділяються на матеріальні й нематеріальні. До матеріальних належать різні предмети споживання, їхнє придбання й

використання; кошти, засоби виробництва; фізичний стан людини (здоров'я, життя); дії людей (участь у виборах, перевезення вантажів, охорона приміщень і т.п.) і їхні результати (обрання президента, будівництво житлового будинку, виготовлення взуття й ін.).

До нематеріальних об'єктів можна віднести продукти інтелектуальної творчості, честь, гідність людини, її морально-психологічний стан, національну самобутність тощо.

Сучасне законодавство значно розширило коло об'єктів правових відносин у сфері майнових відносин. Держава визнає й захищає різні форми власності, у тому числі й приватну. Відбувається приватизація підприємств, житла, працюють приватні банки тощо.

Зміст правових відносин

Змістом правовідносини охоплюються наступні елементи:

- 1) суб'єктивні права;
- 2) юридичні обов'язки;
- 3) повноваження;
- 4) юридична відповідальність.

Традиційно до юридичного змісту правовідносин включають тільки суб'єктивні права і юридичні обов'язки. Це виправдано щодо правовідносин з диспозитивним (автономним) режимом правового регулювання, котрі складаються на основі рівності сторін (цивільні, трудові правовідносини і т.ін.), де правам одних учасників кореспондують відповідні обов'язки інших учасників правовідносини, які одночасно володіють також і правами (договір купівлі-продажу).

У правовідносинах, де однією із сторін виступає посадова особа або орган держави, спостерігається інша комбінація елементів змісту. Наприклад, владним повноваженням судді кореспондують процесуальні права

підсудного; повноваженням органу дізнання кореспондують обов'язки підозрюваного і т.ін.

Суб'єктивне право - вид і міра можливої поведінки суб'єкта правовідносин.

Втілюється в наступних правомочностях:

а) право на позитивні дії - можливість визначати свою поведінку (наприклад, здійснення права власності);

б) право вимоги - можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи;

в) право домагання - можливість звернутися за допомогою до органу держави у випадку, коли зобов'язана сторона не виконує своїх обов'язків на користь уповноваженої особи або коли без втручання суб'єкта із владними повноваженнями не може бути реалізоване суб'єктивне право (наприклад, право на одержання пенсії).

Таким чином, суб'єктивне право завжди пов'язане з можливою поведінкою учасників правовідносин і може бути припинене на одному із зазначених етапів.

Юридичний обов'язок - вид і міра належної поведінки зобов'язаної сторони в правовідносинах.

Повноваження (компетенція) органу держави або посадової особи - вид і міра владного впливу, спрямованого на задоволення вимог уповноваженого суб'єкта або на винну особу.

Юридична відповідальність - вид і міра примусового претерпівання позбавлення благ особистого або майнового характеру, котрі належать правопорушникові.

Юридичні факти

Між правовою нормою й правовим відношенням лежить сполучна ланка - юридичний факт, що міститься здебільшого у гіпотезі юридичної норми.

Традиційно, *юридичні факти визначаються як конкретні життєві обставини, з якими норми права повзв'язують динаміку правовідносин (виникнення, зміна або припинення).*

Як правило, динаміка правовідносин пов'язується не з окремо взятим юридичним фактом, а з їх сукупністю. Таку низку юридичних фактів наука про право називає юридичним або *фактичним складом*. Наприклад, для

того, щоб здійснити своє право на одержання вищої освіти в системі МВС, недостатньо наявності атестата про середню освіту. Необхідно також висновки

військово-медичної комісії, формування особової навчальної справи територіальними кадровими апаратами. Потім слід успішно виконати тестові завдання, і нарешті – ректор видає наказ про зарахування як курсанта. У своїй сукупності ці обставини й будуть підставою для виникнення конкретних правовідносин між колишнім абітурієнтом і керівником університетом.

За вольовою ознакою юридичні факти підрозділяються на *події й дії*.

Події являють собою життєві обставини, що не залежать від волі й свідомості людей. Це, у першу чергу, явища природи – зміна пір року, землетрус, повінь тощо.

Дії – життєві факти, що є результатом усвідомленої поведінки людини. Вони поділяються на правомірні й неправомірні або правопорушення. Правомірні дії не порушують приписів юридичних норм, і у свою чергу діляться на юридичні акти та вчинки.

Юридичні акти співвідносяться зі спеціальною метою - досягти певного, юридично значимого результату (заяви й скарги громадян, судові рішення тощо).

Юридичні вчинки не мають на меті викликати якісь юридичні наслідки. Так, учений, пропонуючи якісно нове рішення наукової проблеми, не замислюється про можливий економічний ефект. Юридичні наслідки настають незалежно від його волі. Він визнається винахідником і відповідно одержує право на винагороду.

Правопорушення - це діяння, що суперечать приписам юридичних норм. До них належать злочини й проступки.

У самотійну групу юридичних фактів входять **юридичні стани** - *триваючі юридичні факти, що мають якість об'єктивної реальності*. Їх

не можна віднести ні до подій, ні до дій, але з ними зв'язана величезна кількість правових відносин.

Особливість станів полягає в тому, що вони можуть залежати від волі людини, а можуть установлюватися й поза її волею (стан хвороби). До юридичних станів також відносяться: споріднення, шлюбні відносини, національність, стаж, членство в громадській організації, судимість, процесуальні строки та ін.

Питання для самоконтролю

1. Що розуміють під правовими відносинами?
2. Які є ознаки правових відносин?
3. Які є види правових відносин ?
4. Які є види суб'єктів правових відносин?
5. Які є види об'єктів правових відносин ?
6. Що являє собою склад правових відносин?
7. Що розуміють під змістом правових відносин?
8. Що таке юридичний факт?
9. Які є види юридичних фактів?
- 10.Що таке фактичний склад?